

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVIII
2022

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași),
Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely
(Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași),
Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al
Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române
(Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Antal Lukács (București), Ion
Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra),
Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalaru (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în
exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

CUPRINS

Romanian-Serbian relations in the 20th century

Zoran Janjetović, <i>Romanian national minority in the Yugoslav Banat 1918-1948</i>	11
Adrian Vițalaru, <i>In the capital of the allied state. Romanian diplomats in Belgrade (1919-1941)</i>	25
Alexandru D. Aioanei, <i>Yugoslavia and Britain's clandestine actions in Romania during the Second World War</i>	39
Olivera Dragišić, <i>Italian precedent for the armistice negotiations with Romania in 1944</i> ..	51
Vladimir Lj. Cvetković, <i>Yugoslavia and the crisis of Petru Groza government (August 1945 – January 1946)</i>	65
Ionuț Nistor, <i>A marriage of convenience. The Romanian Workers' Party and the Yugoslav emigration in the early 1950s</i>	79
Petar Dragišić, <i>Serbian press and Romanian Revolution in 1989</i>	89

Iulia Dumitrache, <i>Despre potențialul halieutic pontic la Ovidius</i>	101
Ionuț Acrudoae, <i>Cohortes I-VIII Breucorum în secolul I p.Chr. Locuri și oameni</i>	119
Nelu Zugravu, <i>Vasile Pârvan e Marco Aurelio</i>	145
Claudiu-Costel Luca, <i>Ciclurile monarhiei imperiale în Liber de Caesaribus – o abordare istoriografică</i>	159

Alexandru Ștefan, <i>Tentația falsului diplomatic. Cazul lui Ștefan de Sânger, notarul conventului benedictin de la Cluj-Mănăstur</i>	169
Ștefan S. Gorovei, <i>Falsuri și falsificatori pentru istoria românească</i>	185
Radu Cărciumaru, <i>Greci la Târgoviște în veacul al XVII-lea. Interferențe istorico-arheologice</i>	197
Celestin Ignat, <i>Logofeția Țării Moldovei în cea de-a treia domnie a lui Gheorghe Duca (1678-1683)</i>	211
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Documente inedite ale familiei Goia (I). Ramura lui Sandu Goia</i>	225
Gheorghe Lazăr, <i>Ajutoarele românești în favoarea așezămintelor athonite Karacalu și Marea Lavră. Noi mărturii documentare (sec. al XVIII-lea)</i>	261
Mihai Anatolii Ciobanu, <i>Două planuri rusești ale ansamblului Episcopiei Buzăului</i> ..	287
Laurențiu Rădvan, Mihai Anatolii Ciobanu, <i>Planul satului Lăzăreni (Iași) și surprizele sale: reședința lui Rumeanțev și schitul de la Stânca Jijiei</i>	303
Georgiana Mădălina Mihai, <i>Ținutul Romanului în cadrul organizării administrative a Moldovei în secolul XVIII – prima jumătate a secolului XIX</i>	321

Cuprins

Laurențiu Rădvan, <i>Noi contribuții privitoare la originea și activitatea arhitectului Johann Freywald</i>	337
Alexandru-Florin Platon, „ <i>La Révolution de la Grèce n'est qu'accidentelle...</i> ”: o versiune inedită a relației prințului Gheorghe Cantacuzino despre acțiunea Eteriei în Principatele Române la 1821	355
Cristian Ploscaru, <i>O piesă de teatru și afacerea „idarelelor calpe”. Secvențe din istoria domniilor pămâtenne</i>	413
Maria Rados, <i>Întâia reformă a școlilor din Moldova?</i>	429
Simion Câlția, <i>Decorațiile, instrument de guvernare în timpul domniei lui Carol I</i>	457
Claudiu-Lucian Topor, <i>Romania's Royal Legation in Germany before 1914</i>	473
Mihai Tudosă, <i>Orthodoxy and Orthopraxy Among Romanians During the Great War</i> ..	497
Ovidiu Buruiană, <i>The German military occupation in Romania (1916-1918) and its representation</i>	515
Liviu Brătescu, <i>Centenarul nașterii lui I. C. Brătianu (1921). Memorie socială și legitimare politică</i>	543

<i>In memoriam: Ion Toderășcu</i>	559
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	561
Sextus Aurelius Victor, <i>Liber de Caesaribus</i> . Carte despre împărați, editio bilinguis/editie bilingvă, ediția a II-a revizuită și adăugită, traducere, considerații privind limba și stilul și notă asupra ediției de Mihaela Paraschiv, ediție îngrijită, abrevieri, studiu introductiv, ediții de izvoare folosite, notă asupra ediției, note și comentarii, apendice și indice de Nelu Zugravu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 734 p. (<i>Thesaurus Classicus</i> III) (Cozmin-Valerian Broșteanu); Lactanțiu, <i>Instituțiile divine. Epitoma</i> , traducere și note Petru Pistol, București, Editura Sophia, 2019, 286 p. (Nelu Zugravu); Giovanni Filoramo, <i>Crucea și puterea. Creștinii, de la martiri la persecutori</i> , traducere din italiană de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, Editura Humanitas, 2022, 486 p. (Nelu Zugravu); <i>The Dacians in the Roman Empire. Provincial Constructions</i> , edited by Sorin Nemeti, Dan Dana, Irina Nemeti, Eugenia Beu-Dachin, Luciana Nedelea and Timea Varga, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 443 p. (Casian Gămănuț); <i>The Roman Provinces. Mechanisms of Integration</i> , edited by Sorin Nemeti, Eugenia Beu-Dachin, Irina Nemeti, Dan Dana, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 368 p. (Casian Gămănuț); Yann Le Bohec, <i>Războiul în lumea romană 58 a.Chr.–235 p.Chr.</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 348 p. (Alex-Marian Cornea); <i>Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV-XVIII)</i> , volum îngrijit de Monica Dejan cu un cuvânt înainte de Maria Magdalena Székely, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2020, 288 p. (Alexandru Gorea); Mihail K. Qaramah, <i>O istorie a Molitfelnicului românesc. Evoluția formularelor Sfintelor Taine (sec. XVI-XVII)</i> , Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2022, 307 p. (Celestin Ignat); <i>Doi călători elvețieni și lumea românească la începuturile modernității (1808-1811): Léonard Revilliod și Charles René Pictet de Rochemont. Mărturii inedite</i> , editat	

de Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 398 p. (*Adrian-Ionuț Gilea*); Gheorghe-Florin Știrbăț, *Alexandru Enacovici. Din activitatea politică*, Iași, Editura PIM, 2019, 343 p. (*Andrei Bordeianu*); Radu Mârza, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, Iași, Editura Polirom, 2022, 504 p. (*Renata-Gabriela Buzău*); Sonya Orfalian, *Mărturii ale copiilor armeni 1915-1922*, Iași, Editura Polirom, 2022, 218 p. (*Bogdan Iuțiș*).

<i>Abrevieri</i>	597
------------------------	-----

Centenarul nașterii lui I. C. Brătianu (1921). Memorie socială și legitimare politică

Revoluția de la 1821 a devenit, fără drept de contestare, într-un mod care merită a fi obiectul unei analize aparte, o adevărată sursă de legitimare pentru cei care activau în câmpul politic românesc la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, așa cum multe alte evenimente sau personaje istorice au făcut parte din procesul de construcție a identității naționale. După un model occidental, liderii politici români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea caută în cadrul confruntărilor dintre ei noi surse de legitimare politică¹, promovând narațiuni istorice atent alese, care prezintă evenimente convenabile, personaje cheie de la care preiau elemente selectate uneori, eliminând sau minimalizând ce este incomod sau nu se potrivește scenariului de stabilire a continuității trecut-prezent. O astfel de sursă de legitimare o reprezintă plasarea demersurilor cotidiene pe care le generează și gestionează în egală măsură în continuitatea unora de factura celui de la 1821. Revoluția de la 1821, urmată de cea de la 1848, devin pe parcursul secolului al XIX-lea momente în funcție de care se construiesc grupări și cariere politice².

Alături de Tudor Vladimirescu și Vasile Alecsandri, I. C. Brătianu se înscrie în acest proces de legitimare și folosire a memoriei sociale în construcția identitară a națiunii, o memorie care nu este întotdeauna apanajul elitei politice³. Cercetarea de față analizează evenimentele de marcă a centenarului nașterii lui I. C. Brătianu din 1821 și modalitatea în care societatea românească rememorează locul și rolul personajului politic în procesul ei de prefacere.

Obiectivele studiului urmăresc „construirea” procesului de amintire cu evidențierea actorilor care au susținut memoria colectivă și socială în jurul unui personaj precum I. C. Brătianu, a mecanismelor prin care liderul liberal este relocalizat

* CS II dr., Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași, România; bratescu@gmail.com.

¹ Federico Bellentani, Mario Panico, *The Meanings of Monuments and Memorials: Toward a Semiotic Approach* în „Punctum” 2(1), 2016, p. 29. Disponibil la: https://orca.cardiff.ac.uk/96405/1/Bellentani_Panico_The%20meanings%20of%20monuments.pdf.

² Tudor Nedelea, *Tudor Vladimirescu, între scriitură și personaj*, în *AO*, serie nouă, nr. 31, 2017, p. 243.

³ Paul Connerton, *How Societies Remember*, Cambridge, Cambridge University Press, 198, p. 2.

din trecut în prezentul începutului de secol XX. Totodată, este analizată reacția opiniei publice față de aniversarea revoluției de la 1821 și comemorarea lui I. C. Brătianu, în condițiile în care tot ce se întâmplă în spațiul public are un raționament suprem și anume oferirea unor noi modele de conduită civică. Prezentul studiu se dorește a fi unul de analiză și înțelegere a construcției memoriei sociale a unui personaj precum fostul prim ministru al României, amintit la o sută de ani de la naștere, alături de evenimente precum marcarea a 100 de ani de la revoluția din 1821 și a nașterii lui Vasile Alecsandri.

Memorii concurente

Dacă am discuta pentru început despre modul în care este perceput și valorificat în egală măsură de către mediul politic Tudor Vladimirescu, ar trebui să spunem că el are o vibrație aparte pentru o parte importantă a acestuia. Pentru liberali, spre exemplu, nu doar existența și evoluția formațiunii lor politice este legată simbolic de momentul revoluționar de la începutul secolului XIX, dar personalitatea în sine a slugerului Vladimirescu este un adevărat model, stabilind astfel, de la nivelul autorităților de stat, că acesta merită să fie comemorat și „gestionat” ca un simbol al națiunii⁴. Mergând mai departe, în cadrul procesului de legitimare, liberalii au făcut o legătură în anumite studii monografice între conducătorul revoluției de la 1821 și liderul liberal I.C. Brătianu, pornind de la faptul că cel din urmă s-a născut în chiar anul revoluției. Întreaga lui personalitate și modul de acțiune publică au fost explicate, prin această coincidență, în câteva lucrări cu un puternic caracter panegiric⁵. Alții au mers mai departe, creionând o scară a valorii la baza căreia se afla Tudor Vladimirescu, iar pe o treaptă superioară fiind plasat Brătianu, care devenea un continuator al luptei eroului din Vladimiri⁶. Brătianu avea să ajungă într-o ipostază și mai interesantă, și anume aceea de a trece de la stadiul de succesor, rol pe care-l prescrisese însăși destinul, așa cum spuneau mulți din elegiacii săi⁷, la statutul de concurent în imaginarul public. Suprapunerea centenarului nașterii lui I.C. Brătianu peste cel al revoluției lui Tudor Vladimirescu a generat o concurență simbolică interesantă. Când spunem asta avem în vedere un întreg mecanism de putere care se declanșează în primăvara anului 1921 pentru omagierea lui Brătianu⁸. Nimic din ceea ce devenise treptat și în spațiul românesc un adevărat ritual aniversar sau comemorativ, în funcție de situație, nu avea să fie pierdut din vedere: slujbe religioase, festivaluri și serbări impunătoare, edituri (așa

⁴ „Viitorul”, 10 martie 1921, p. 1.

⁵ Ovidiu Sumea, *I. C. Brătianu*, Sibiu, Editura Asociațiunii, f.a.; Gr. Tăușan, Gh. Lazăr, *I. C. Brătianu 1821-1891*, București, Imprimeriile Independența, 1937.

⁶ Pr. Teodor Bălășel, *Ioan C. Brătianu. Discurs rostit la 29 mai 1921 în Piața orașului Drăgășani cu ocazia pomenirii de 30 de ani de la moartea acestui mare bărbat de stat*, f.a, f.l., f. 7.

⁷ *Ibidem*.

⁸ „Viitorul”, 29 mai 1921; 31 mai 1921, p. 1; 8 iunie 1921, p. 1.

cum este Cartea Românească) care îi publică unele din cuvântările sale⁹, broșuri, ziare și reviste care găzduiesc evocări ale fostului prim-ministru¹⁰. Beneficiar deja din 1903 al unui monument de for public, Brătianu era evocat în cadrul unei ceremonii la care asistau reprezentanți ai Guvernului, Academiei Române, Parlamentului, ai formațiunii politice liberale etc. Efectul era cel scontat: I. C. Brătianu devenea la capătul unui astfel de efort o adevărată figură a panteonului național și un personaj în imaginarul colectiv românesc.

Ocuparea unui loc în cadrul panteonului național a fost un proces început chiar după decesul său, a continuat prin inaugurarea statuii din 1903, cunoscând până în 1921, anul centenarului, diferite alte forme de evocare și readucere în atenția publică a activității și personalității sale. Devenit un eveniment public prin organizarea unor funeralii naționale¹¹, înmormântarea lui I. C. Brătianu nu doar că atrage atenția asupra acestuia, dar creează și un fel de competiție simbolică cu evenimentele pregătite de guvernul conservator pentru a marca împlinirea a 25 de ani de la venirea lui Carol I pe tronul României.

După înmormântare apar mai multe forme de omagiere a lui I. C. Brătianu. Unii liberali comandau lui George Vasilescu¹² mai multe portrete, așa cum ar fi Ion C. Brătianu, Dimitrie Brătianu, Ion Ghica¹³, alții publicau diferite broșuri cu caracter de evocare¹⁴. Efortul public constant de întreținere a imaginii lui Brătianu era susținut și prin pelerinajele anuale de la Florica¹⁵ sau ridicarea capelei în amintirea sa¹⁶, văzută și ea ca o formă de exprimare a recunoștinței și de respectare a memoriei acestuia¹⁷.

⁹ Horia Furtuna, *Ion C. Brătianu*, București, Imprimeriile Independența, 1921, p. 5; conferință ținută la Ateneul Român, pe 29 iunie 1921 cu prilejul centenarului: „Se împlinesc o sută de ani de la nașterea lui Ion Brătianu și România se simte pios mișcată și recunoscătoare la amintirea lui. În toate evenimentele hotărâtoare care de-a lungul veacului trecut ne-au scos țăra din rândul neamurilor fărâmițate și umilate – unire, aducerea Principelui Carol, războiul de independență, întemeierea regatului (...) în toate, Brătianu a fost în rândul inițiatorilor, al primilor luptători sau al conducătorilor”.

¹⁰ *Centenarul nașterii lui I.C. Brătianu*, în „Transilvania”, an LII, mai 1921, nr. 5, p. 402-404; „Universul”, 1 iunie 1921, p. 1.

¹¹ „Românul”, 8 mai 1891, p. 1.

¹² Petre Oprea, *Incursiuni în sculptura românească (sec. 19-20)*, București, Editura Litera, 1974, p. 18.

¹³ *Ibidem*, p. 20.

¹⁴ *Discurs pregătit pentru a șaptea aniversare a Morții lui I. C. Brătianu* de Demetru M. Marinescu, București, Tipografia Moderna, 1898, p. 3. Colegiul Național Ion C. Brătianu s-a înființat la 6 septembrie 1866, când în Pitești se deschideau cursurile celei dintâi clase gimnaziale, cuprinzând 12 elevi și un singur profesor. În februarie 1898, Ministerul face cunoscut că prin decret regal nr. 279 din 26 ianuarie 1898 s-a aprobat ca pe viitor acesta să poarte numele de Ion C. Brătianu (Laurențiu Zidaru, *Rolul și importanța culturii educaționale în cadrul Colegiului Național Ion C. Brătianu*, Pitești, Editura Delta Cart Educațional, 2011, p. 6-7).

¹⁵ „Liberalul”, 7 iunie 1900, p. 1; „Voința Națională” (3 mai 1900, p. 1), anunța pelerinajul politic ce urma să aibă loc la Florica.

¹⁶ „Liberalul”, 9 mai 1900, p. 1; „Voința Națională”, 3 mai 1900, anunța aceeași idee a pelerinajului la Florica.

¹⁷ Vezi „Voința Națională”, 9 Mai 1900, p. 1.

Procesul de construire a unei imagini nu este unul facil; astfel, dacă partizanii fostului prim ministru făceau eforturi constante pentru editarea unor volume omagiale și ziare în ediție specială¹⁸, cu scopul deja amintit, adversarii politici ai P.N.L., prin ziare¹⁹ sau broșuri precum cea apărută în 1916 cu titlul „Cine a fost I. C. Brătianu”, autor R. Bălăceanu, criticau nu doar activitatea acestuia, ci și întregul proces de modernizare al României tocmai din cauza implicării acestuia²⁰.

Aniversarea împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui I. C. Brătianu avea să devină în virtutea imaginii deja existente a fostului lider liberal nu doar o sărbătoare a liberalilor, ci una națională care depășea cadrul rigid al unei formațiuni politice. Spre fericirea sau nefericirea memoriei fostului prim-ministru, nu putem acum să decidem într-un sens sau altul, așa cum înmormântarea sa coincidea cu întreaga ceremonie de marcare a jubileului regal de 25 de ani de la încoronarea ca monarh, în fruntea statului român, și de această dată un eveniment care trebuia să fie, din perspectiva participării publice, al lui I. C. Brătianu, se suprapunea cu momentul căsătoriei principelui Carol al II-lea cu principesa Elisabeta²¹, marcarea adunării de la Blaj în 3 mai²², centenarul morții lui Petru Maior²³ și, nu în ultimul rând, cu acela al Încoronării. Întrebarea care apărea era aceea a capacității statului român, a autorităților centrale și locale, de a organiza un astfel de eveniment și, nu în ultimul rând, dacă opinia publică, societatea civilă românească, mai avea energia necesară să se concentreze și asupra acestei aniversări. O parte a opiniei publice românești discuta la începutul lunii mai 1921 despre importanța momentului încoronării și despre faptul că acesta trebuia marcat corespunzător prin inaugurarea unui monument, ori la începutul lunii mai exista doar proiectul restaurării unei vechi biserici din Alba. Slaba pregătire a acestui moment al încoronării făcea ca destule voci să considere că soluția cea mai potrivită era aceea a amânării cu un an. Monumentul încoronării nedescris cumva în acel moment nu era unul al evocării în exclusivitate a lui Ferdinand, ci un adevărat elogiu adus jertfelor din trecut și un exemplu pentru generațiile viitoare, așa cum contemporanii anului 1921 știuseră să consemneze victoria obținută la 1918²⁴. Chiar dacă dificultățile economice erau prezente și rănila războiului la fel, noul obiectiv memorial²⁵ nu putea să nu

¹⁸ „Adevărul”, 18 mai 1903.

¹⁹ *Ibidem*, 18 mai 1903, p. 2.

²⁰ *Cine a fost Ioan Brătianu? Privire istorică asupra trecutului, cu învățăminte pentru ziua de azi*, p. 3.

²¹ Serbările princiere în 12 mai – Solemnitatea primirii Altetei sale Regale Principelui Carol I și a principesei Elena, în „Dacia”, 11 mai 1921, p. 1.

²² *Ibidem*, 22 mai 1921, p. 1. O serbare grandioasă de la 3/15 mai 1921 la care participă între 8-10.000 de participanți.

²³ A fost organizată la 2/15 februarie 1921, cu prilejul centenarului morții lui Petru Maior, o festivitate comemorativă în Aula Universității cu cuvântări omagiale despre viața și opera istorică și filologica a marelui scriitor („Anuarul Institutului de Istorie Națională”, publicat de Alexandru Lapedatu și Ioan Lupaș; I; 1921-1922, Cluj, Institutul de Arte Grafice Ardealul, 1922, p. IX.

²⁴ „Dacia”, 7 mai 1921, p. 5 – *Amânarea încoronării*.

²⁵ *Ibidem*, 11 mai 1921, p. 2 – *Dezvelirea monumentului eroilor de la Odobești*.

îndeplinească anumite criterii, altfel se transmitea un mesaj de dezinteres din partea contemporanilor față de faptele de vitejie ale anilor 1916-1918. Evitarea unei situații cel puțin stânjenitoare putea fi realizată prin formarea unui comitet național care să jurișeze și să selecteze la un moment dat o operă arhitecturală cu adevărat reprezentativă, iar până atunci se propunea nici mai mult nici mai puțin decât amânarea încoronării²⁶. În aceeași perioadă, era inaugurată la Oradea o statuie dedicată Reginei Maria, din inițiativa generalului Moșoiu, în fața Teatrului, sculptura fiind opera sculptorului Kara²⁷.

Pentru un lider politic născut în anul revoluției lui Tudor Vladimirescu²⁸ și care avusese traseul politic al lui I. C. Brătianu, împlinirea a o sută de ani de la naștere impunea aproape ca o obligație morală pentru urmașii politici o manifestare de celebrare națională. Dincolo de intenția lăudabilă a unora dintre apropiați de a publica în anul centenarului mai multe broșuri, susținerea unor discursuri în cadre festive²⁹, cărți monografice³⁰, publicații diverse, în care accentul este pus pe contribuția lui I. C. Brătianu la evenimente precum Unirea Principatelor Române, aducerea lui Carol I pe tronul Principatelor, proclamarea Independenței sau a Regatului³¹, organizarea unor ceremonii publice nu putea fi evitată. Centenarul lui Brătianu se afla într-o concurență reală și cu marcarea pe 10 mai a zilei regalității într-o ceremonie care respecta și ea întregul registru, beneficiind de un sprijin real din partea autorităților și care atrăgea în mod evident atenția bucureștenilor³². Fără a se cunoaște cine avusese în mod real ideea sau cine ar fi inițiat acest nou proiect trebuie să spunem că prima întrunire a comitetului național de pregătire a evenimentelor omagiale avea loc pe 21 mai 1921 la Palatul Mitropolitan, sub autoritatea mitropolitului Miron Cristea³³.

După 30 de ani de la dispariția sa fizică³⁴, Brătianu ajunsese să fie acceptat ca un personaj important al istoriei românilor de mai multe forțe politice³⁵, iar acest fapt se reflecta în chiar componența comitetului organizatoric. Din rândurile

²⁶ *Ibidem*, 7 mai 1921, p. 5.

²⁷ „Dunărea de jos”, 19 mai 1921.

²⁸ „Născut în 1821 la câteva săptămâni după omorârea mișelească a marelui pandur s-ar putea spune că sufletul lui Brătianu e sufletul lui Tudor Vladimirescu care nu a zburat la ceruri. ci a urcat puțin plaiurile ca să se întrupeze în acela care era să crească împreună cu România și să vie spre noi, aducând cu aceiași credință și încredere avântul spre traiul liber” (Horia Furtună, *op. cit.*, p. 39).

²⁹ „Neamul românesc”, 27 mai 1921, p. 1 – *Activitatea politică și culturală a lui I. C. Brătianu, cuvântare susținută în cadrul Academiei Române la 24 mai 1921*.

³⁰ Un exemplu îl reprezintă publicarea la 1921 a lucrării *Din scrierile și cuvântările lui I. C. Brătianu – lupta pentru deșteptare națională, pagini de istorie contemporană*, București, Imprimeriile Independența.

³¹ „Liberalul”, 1 iunie 1921, Roman, an I, nr. 5, p. 1 – *Din cartea neamului, elogiu la adresa lui I. C. Brătianu*.

³² „Dacia”, 26 mai 1921, p. 1.

³³ *Ibidem*, 22 mai 1921, p. 1 – *Centenarul nașterii lui I.C. Brătianu*.

³⁴ Nicolae I. Pillat, *Silue din familia Brătianu*, București, Editura Vremea, 2008, p. 28-30.

³⁵ Excepții aveau să apară și la 1916. *Cine a fost Ioan Brătianu?*, a lui R. Bălceanu, un supliment gratuit al ziarului „Patria”, 10 mai 1916, p. 3-4, din București, este o critică a lui I. C. Brătianu și a lui Ionel Brătianu.

acestuia făceau parte Mihail Pherekyde, fost președinte al Adunării Deputaților, generalul C. Coadă, fost președinte al consiliului de miniștri, Nicolae Iorga, fost președinte al Adunării Deputaților, Onoiu, președintele Academiei, Iuliu Maniu, deputat, M. Vlădescu, rectorul Universității București, Ion Bibicescu, guvernatorul Băncii Naționale, Al. Constantinescu, fost ministru, Ion Inculeț, Gh. Zane, președintele Camerei de Comerț și Industrie, și G. G. Mârzescu. Din toată această suită presa avea să sesizeze lipsa lui Emil Costinescu și Emil Porumbaru, foști miniștri³⁶. Primul lucru asupra căruia se convenea era ca serbarea să fie cu adevărat națională și pentru asta organizatorii cădeau de acord asupra unei prezențe a cât mai multor autorități, membri ai guvernului, Parlamentului, reprezentanții autorităților, instituțiilor, asociațiile și corporațiilor și, nu în ultimul rând, se stabilea o desfășurare a evenimentului în toate județele țării³⁷.

Acțiunea de comemorare cum era ea denumită în epocă trebuia să înceapă la Florica pe 2 mai, unde urma să aibă loc strămutarea osemintelor în capela clădită pentru a servi de locaș de veci³⁸. Evenimentul beneficia de prezența A.S.R. principelui moștenitor, urmau să se rostească cuvântări de către mitropolitul primat³⁹, reprezentanții autorităților și al provinciilor alipite, colaboratorii lui I. C. Brătianu, iar pentru asigurarea unei prezențe cât mai largi, autoritățile centrale urmau să asigure înlesnirea transportului la Florica cu un tren special care urma să plece din București duminică 22 mai, ora 7 dimineața, urmând a se înapoia seara la ora 7 p. m.⁴⁰.

Pentru ziua de 29 mai se convenea încă de la început ca întregul proces de rememorare a personalității lui I. C. Brătianu să aibă în egală măsură o componentă religioasă asigurată de prezența unor înalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române (la București, însuși mitropolitul primat) sau de diferiți ierarhi locali și de discursuri ale autorităților centrale⁴¹ sau locale. Centenarul urma să fie marcat în fiecare

³⁶ „Dacia”, 22 mai 1921, p. 3-4.

³⁷ „Dunărea de jos”, 11 mai 1921, p. 1 – *Centenarul Ion C. Brătianu*. „Inițiativa serbării a fost luată de P.N.L. al cărui suflet a fost (...); primul exemplu îl dă Iașul unde s-a format un comitet condus de mitropolitul Moldovei cu oameni din toate forțele politice. Ziarul „Adevărul” a scris zilele trecute că centenarul lui I.C. Brătianu va fi doar o simplă operă de partid. Iașul îi dă cea mai frumoasă lecție de patriotism și de bună credință. Nu ne îndoim de faptul că gestul lui va fi imitat în toate unghiurile țării, icoana lui a rămas neștersă în sufletele noastre. Istoria și-a spus de mult cuvântul asupra acestei vigoase figuri a românismului”.

³⁸ Horia Furtună, *op. cit.*, p.44

³⁹ „Neamul românesc”, 25 mai 1921, p. 1. Au ținut cuvântări mitropolitul primat, Ion Petrovici ministrul lucrărilor publice, în numele guvernului, M. Pherekyde, St. Cicio Pop, Ion Inculeț, I. Nistor, G. Mârzescu. Un omagiu a fost adus și principele Carol în numele tatălui său.

⁴⁰ *Ibidem*, 22 mai 1921, p. 1. *Comemorarea lui Ion Brătianu*, text semnat de Nicolae Iorga: „a avut pe lângă voința patriotică și fericita putință de a contribui la organizarea statului român modern să aibă un caracter național, fără deosebire de partid. Se insista pe spiritul național și capacitatea lui Brătianu de a adapta principiile sale la problemele reale ale țării, capacitatea lui de a coborî la problemele reale ale țării”.

⁴¹ *Ibidem*. La marcarea centenarului nașterii care avea loc în toate județele din țară în 29 mai și în București se va oficia un serviciu religios de către mitropolitul primat în biserica Sf. Gheorghe Nou, de unde se va face o procesiune la statuia lui I. C. Brătianu. S-au rostit cuvântări de către reprezentanții autorităților, primarul capitalei, președintele Academiei, rectorul universității, delegații provinciilor alipite, colaboratorii lui I. C. Brătianu.

capitală de județ, prin participarea unor cetățeni provenind din toate categoriile sociale și, foarte important, din toate familiile ideologice. Tiparul stabilit de comitetul central era pus în aplicare de comitetele locale. În cadrul acțiunilor pregătite de acestea figurau conferințe publice despre activitatea lui I. C. Brătianu și evident, am putea spune, slujbele religioase⁴².

Veșnica problemă a unor procesiuni organizate în capitală pentru elogiarea unor personalități ale istoriei românilor apărea și de această dată. Dacă pentru a participa la funeraliile naționale cetățenii din restul țării nu primiseră gratuitate din motive necunoscute, de această dată, persoanele particulare și delegațiile din provincie, dornice să participe la aniversarea lui Brătianu, urmau să primească înlesnirea transportului pe căile ferate și reducerea tarifului. Populația Bucureștiului urma să afle de acest eveniment ca urmare a unui apel din partea comitetului național, existând în același timp un comitet executiv, format din Mitropolitul Primat, Mihail Pherekyde, dr. Georghian, primarul Capitalei, și G. G. Mârzescu. Erau luate în felul acesta toate măsurile de precauție pentru ca evenimentul să fie unul reușit⁴³. Unul dintre actorii interesanți ai evenimentelor din ultimii ani apare și de această dată – Academia Română. Aici, profesorul Nicolae Iorga susținea o conferință pe 24 mai asupra vieții, scrierilor și operei lui I. C. Brătianu⁴⁴. Perioada aceasta, de până la ziua propriu-zisă ce avea să-i fie consacrată lui I. C. Brătianu, era una în care presa națională, dar și cea locală, era plină de articole elogioase la adresa fostului prim-ministru. Pentru mulți dintre autorii acestor texte, nașterea lui Brătianu în anul revoluției lui Tudor Vladimirescu era una din explicațiile pentru implicarea lui în multe din evenimentele ce străbătuseră a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În rândul celor care elogiau personalitatea lui I. C. Brătianu în această perioadă era și P.S.S. Protoereu econ. I. Didicescu (Brăila); și pentru el, Brătianu merita cu adevărat titulatura de bărbat de stat, pentru că activitatea sa se plasase deasupra politicii partizane, principiile călăuzitoare ale activității sale politice fiind Libertatea și Unitatea tuturor românilor. Din perspectiva ierarhului amintit, Brătianu fusese un adevărat profet politic, care nu doar că anunțase prin discursuri „România mare”, dar contribuisese prin toate proiectele în care se implicase la realizarea ei și consolidarea procesului de modernizare⁴⁵. Dacă ar fi să vorbim despre notele caracteristice ale intervențiilor de acum trebuie să spunem că una dintre ele era explicația succesului avut de I. C. Brătianu în demersurile sale, din perspectiva faptului că se născuse în anul revoluției lui Tudor Vladimirescu. Întreaga „pasiune” a lui I. C. Brătianu pentru libertate și lupta pe care o dusesese pentru instaurarea acesteia în spațiul românesc se datora însăși luptei lui Tudor pentru libertatea națiunii române⁴⁶.

⁴² „Dunărea de Jos”, 7 aprilie 1921, anul I nr. 4, p. 2.

⁴³ „Dacia”, 22 mai 1921, p. 3-4.

⁴⁴ *Ibidem*, 26 mai, p. 2.

⁴⁵ „Dunărea de Jos”, an I, nr. 47, 2 iunie 1921, Brăila, p. 1.

⁴⁶ *Ibidem*.

Cu toții păreau să fie de acord asupra faptului că prin acțiunile sale Brătianu nu mai aparținea doar PNL, ci întregii națiuni și din acest motiv întreaga națiune trebuia să participe la evenimentul aniversar⁴⁷. Pentru o mobilizare a participanților era publicat acum și un crez al lui I. C. Brătianu ce ilustra un om politic care știuse ce avea de făcut, fiind convins în felul acesta de faptul că-și făcea datoria față de întreaga societate românească: „Nu am frică de a mă sacrifica căci nu am alta ambiție decât să mă silesc pe cât voi putea să scot carul statului din nămolul în care se află și apoi să mă retrag, să mă duc acasă și să trăiesc liniștit în pădurea unde mi-e casa și aruncă-mi-se acolo sau pe mormântul în care voi intra blestemul pentru ce am făcut, cu toate că eu nu cred să am blesteme pe mormântul meu”⁴⁸. Faptul că lideri politici aparținând altor familii politice acceptaseră să facă parte din comitetul de organizare era un semn clar al existenței unei priviri extrapartinice asupra lui, iar comiterea chiar a unor gesturi publice de omagiere nu trebuia să mai surprindă pe nimeni, date fiind faptele celui omagiat, considerau colaboratorii ziarului *Dacia*⁴⁹. Văzut ca un prim act din marele spectacol dedicat lui Brătianu, evenimentul de strămutare a corpului lui Brătianu în capela de la Florica, ridicată de regele Carol I, beneficia de o bună mediatizare, cum am numi-o astăzi, cu o descriere în detaliu a fiecărui amănunt din întreaga ceremonie ce avea loc în citadela liberalismului românesc. Implicarea autorităților devenea evidentă din moment ce din București spre Florica urma să plece un tren special de 25 de vagoane, ducând în ultima localitate amintită fruntași liberali veniți în capitală inițial din toată țara, dar și cetățeni neimplicați politic. Comunitatea locală înțelegea foarte bine și aprecia corespunzător atenția care i se acorda de către țară și faptul că pentru o zi se afla în centrul atenției. Dovada acestei realități era modul în care numeroși intelectuali piteșteni și țărani din satele din jur îi primeau pe oaspeți. Trenul special plecat din Gara de Nord a Bucureștiului era întâmpinat la Florica de Ionel Brătianu, Vintilă Brătianu și mitropolitul primat, care conducea pe cei sosiți la mormântul provizoriu aflat în vârful dealului⁵⁰. Principele moștenitor este prezent și el⁵¹.

Ceea ce se întâmpla la Florica în această zi de 22 mai căpăta cu adevărat o anvergură națională dacă am aminti fie și în treacăt prezența, dar și luarea de cuvânt, de către unii din cei aflați acolo: generalul Coadă, Ion Petrovici, ministrul lucrărilor publice⁵², Nicolae Iorga, I. G. Duca, Ion Nistor, B. Missir, P. Poni, Ștefan

⁴⁷ „Dacia”, 23 mai 1921, p. 1 – *Centenarul nașterii lui I.C. Brătianu*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*. Pe mormântul lui Brătianu nu trebuie să cadă blesteme. Chiar adversarii politici cei mai neîmpăcați față de partidul pe care l-a întemeiat Brătianu trebuia să-și potolească patimile și să arunce o floare pe mormântul său.

⁵⁰ „Dunărea de Jos”, 25 mai 1921, anul I, nr. 40, p. 3.

⁵¹ Publicistul Nicolae Pillat relatează ce însemna Florica pentru ei: „Florica ești pentru noi căminul luminos, spre care gândul în orice clipă se îndreaptă. Sub iedera acoperișului frumos/copilăria noastră veșnic ne așteaptă (Nicolae I. Pillat, *op. cit.*, p. 30).

⁵² Ion Petrovici, *Discursuri parlamentare*, București, Editura Univers Științific, 2008, p. 129-171.

C. Pop, Victor Antonescu, G. G. Mârzescu, M. Orleanu și N. Zane⁵³. Prezența mitropolitului primat⁵⁴, a mitropolitul Bălan al Ardealului, numeroși clerici, accentua și mai mult caracterul de sobrietate al evenimentului de la Florica, care se încadra după cum știm într-un anumit tipar. Pentru cineva atent la detalii, înfășurarea trupului lui I. C. Brătianu în tricolor devenea un gest de recunoaștere a contribuției pe care acesta o avusese la procesul de modernizare al României. O schimbare deloc de neglijat și credem nu întâmplătoare se produsese față de momentul înmormântării, și anume faptul că în locul colegilor de partid și fiilor săi, care purtaseră sicriul pe umeri, de această dată în locul celor amintiți se afla un număr de opt țărani bătrâni contemporani cu I.C. Brătianu, urmat de cor, preoți, membri ai familiei Brătianu, la capelă oficiindu-se un nou serviciu religios⁵⁵. Realizând o analiză a discursurilor care sunt susținute acum putem observa dincolo de incursiunile în istorie și o puternică dorință de a justifica cumva întreaga acțiune. Indiferent că vorbim de intervenția reprezentantului guvernului, Ioan Petrovici sau alți lideri politici, cu toții subliniau contribuția lui I. C. Brătianu la realizarea unui stat modern, unitar și cu o poziție bine conturată în plan internațional⁵⁶. Pentru un om politic care avusese în toată activitatea sa privirea ațintită asupra românilor din afara granițelor statului român – este adevărat că, în cazul lui, mai mult la românii din Transilvania – nu surprindea prezența într-un moment de o maximă încărcătură emoțională a unor delegați din partea Transilvaniei (Ștefan Ciceo Pop), Basarabiei (Ion Inculeț), Ion Nistor (care vorbește în numele Bucovinei), Petrescu Comneni (în numele dobrogenilor), dar și a unuia care era prezentat drept reprezentant al Moldovei și Iașului (G. G. Mârzescu). În felul acesta, evenimentul devenea unul național, prin reprezentarea la locul evenimentului a regiunilor istorice. În Sibiu, oraș în care avuseseră loc câteva evenimente în timpul tinereții lui Brătianu, se organizase un festival cu un program asemănător: un cuvânt de deschidere rostit de Andrei Bârseanu, președintele „Astreii”, interpretarea piesei „Iată ziua triumfală” de V. Humpel, cântată de corul mixt al „Școlii normale Andrei Șaguna”, un discurs festiv asupra lui Ion C. Brătianu, rostit de prof. I. U. Soricu, dar și *In memoriam*, un program de recitări al lui Nicolae Băilă⁵⁷.

Reîntâlnirea cu Brătianu⁵⁸ într-un astfel de moment le prilejuia celor care rosteau discursuri amintirea aprecierii pentru faptele lui din trecut, dar și un angajament pentru păstrarea moștenirii lui politice și ducerea pe mai departe a ideilor sale⁵⁹. Tonul intervențiilor și conținutul lor făcea ca sărbătoarea de la

⁵³ „Dacia”, 26 mai 1921, p. 2 – *Centenarul lui Brătianu*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ „Dacia”, 26 mai 1921, p. 1.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ „Transilvania”, 1921, anul LII, nr. 5, p. 402-403.

⁵⁸ I. Gh. Duca, *Portrete și amintiri*, București, Editura Machiaveli, 2014, p. 30-31

⁵⁹ „Glasul Țării”, anul I, nr. 1 și 2, aprilie 1921; Revista pentru îndrumarea poporului și apărarea intereselor profesionale, Câmpulung, „Glasul Țării”, an I, nr. 5 și 6, iunie 1921, p. 13 – Comemorarea lui I. C. Brătianu. „Duminică, 29 mai la Câmpulung Muscel a avut loc cu o deosebită solemnitate

Florica să nu mai fie una a liberalilor, ci să aibă un caracter extins⁶⁰. Întrebarea legitimă care poate să apară în acest moment al discuției este dacă în contextul prezenței unui număr important de autorități laice și religioase la un eveniment de strămutare a trupului fostului prim-ministru al României mai exista măcar un element de viață privată. Răspunsul este unul pozitiv, dacă avem în vedere depunerea în sarcofag a unui pergament, în care semnează alături de soția sa, Pia, fiii și fiicele sale, ginerii, nepoții și strănepoții, dar și A.R. Principele Carol sau ministrul Petrovici. Simbolistica întregului eveniment cuprindea și o cutiuță cu țărână de pe mormântul lui Mihai Viteazu, adusă de la Turda⁶¹.

Peste câteva zile a venit rândul lui Nicolae Iorga și al lui I. Gh. Duca să se evidențieze prin luări de cuvânt cu ajutorul cărora doreau să omagieze pe I. C. Brătianu. De la pupitrul Academiei Române și în prezența unui public care provenea din mediul cultural, dar și politic (participau Ionel Brătianu, I. Gh. Duca, Vintilă Brătianu, Mitropolitul Cristea, C. C. Arion, Al. Alimănișteanu, Ion Nistor, S. Mehedinți, Al. Brătescu-Voinești, C. I. C. Brătianu, P. Poni, D. Onciu, cel care, în calitate de președinte al Academiei, deschidea ședința arătând rolul pe care l-a avut Ion C. Brătianu în dezvoltarea României), într-o intervenție numită „Viața și faptele lui I. C. Brătianu”, profesorul Iorga realiza o adevărată trecere în revistă a biografiei lui Brătianu cu citate din intervențiile sale politice sau culturale, arătând și el, la unison cu toți cei care interveniseră până atunci în spațiul public, contribuția liderului liberal la procesul de constituire a statului român unitar și evident la procesul de modernizare a acestuia. Spre deosebire de ceilalți intervenienți, Iorga considera că o bună parte din concepțiile fostului prim-ministru puteau reprezenta un suport pentru programul politic al partidelor din acel moment⁶².

Într-o perioadă în care problema reformei agrare era încă una de actualitate, deși decizia de împrumut se luase la 1917 în Parlamentul de la Iași, I. Gh. Duca simțea nevoia într-un astfel de moment aniversar pentru I. C. Brătianu să amintească, într-o conferință susținută la cercul de studii al PNL, implicarea fostului lider liberal în rezolvarea problemei agrare. Ca exemplu era oferit faptul că la 1881 fusese votată legea ca moșiile mari să fie cumpărate de obști⁶³.

Spectacolul desăvârșit avea să aibă loc abia pe 29 mai în București. Comitetul național de inițiativă pentru serbările centenarului lui Ion Brătianu publica în ziarul „Dunărea de jos” la 29 mai, pe prima pagină, un text mobilizator pentru o participare cât mai largă la evenimentele pregătite din timp și tot aici erau publicate mai multe texte despre activitatea liderului liberal din exil, implicarea lui Brătianu în desfășurarea revoluției de la 1848, personalitatea în ansamblu a lui

sărbătorirea centenarului marelui bărbat de stat acela care a fost Ion C. Brătianu, au luat parte la această memorabilă sărbătoare, un mare număr de orașeni și săteni din întregul județ”.

⁶⁰ „Dacia”, 26 mai 1921. P. 1.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² „Dacia”, 26 mai 1921, p. 4.

⁶³ *Ibidem*, 27 mai 1921, p. 3. *Centenarul lui I. C. Brătianu și chestia agrară*, de I. G. Duca.

I. C. Brătianu și caracterul acestuia, apoi relația lui Brătianu cu țărani⁶⁴, dar și diverse evenimente din viața acestuia⁶⁵. Atmosfera era de așa natură încât unii corespondenți ai ziarelor de epocă simțeau nevoia să explice cititorilor care era cauza pentru care exista un adevărat magnetism al lui Brătianu asupra celor din epoca sa, dar prin faptele sale și asupra urmașilor.⁶⁶

Locul de începere a ceremoniilor era Biserica Sf. Gheorghe cel Nou⁶⁷, unde urma să aibă loc un serviciu religios, după care delegații sosiți din toată țara urmau să desfășoare o adevărată procesiune pe străzile capitalei – strada Lipscani, Calea Victoriei, bulevardul Academiei. Locul de întrunire a tuturor celor care doreau ca prin prezența lor să aducă recunoștință lui I. C. Brătianu era în mod așteptat la statuia ridicată în 1903 în onoarea acestuia. Ca de fiecare dată în cadrul unui astfel de spectacol public nimic nu era lăsat la întâmplare. Fiecare participant avea locul său pe scena de lângă statuie, bine stabilit din timp. Ordinea intervențiilor era și ea fixată. Prima delegație care ajungea era cea din județul Ilfov, compusă din 2.000 de țărani. Ea era urmată de delegați din Cluj, Chișinău, Orhei, Bălți, Banat, Bucovina. Impresia cea mai puternică avea să fie produsă prin apariția fiilor lui I. C. Brătianu, Ionel Brătianu, împreună cu Vintilă și Dinu, însoțiți desigur de familiile lor. Ovațiile numeroase (mulțimea striga „Trăiasă fiul marelui dispărut”) și întâmpinarea pe scara bisericii de către membrii marcanți ai P.N.L., dar și reprezentanți ai guvernului în funcție, a lui Ionel Brătianu sugerau o regie bine pusă la punct. Biserica nu reunea în interiorul său doar membri ai familiei Brătianu, ci și numeroase autorități ale statului român (reprezentanți ai Casei Regale, primarul capitalei dr. Gheorghian, general Cristescu, șeful marelui stat major, prefectul poliției, Toma Stelian, fost ministru, M. Pherekyde, Ion Alexandru Brătescu-Voinești, Petru Poni, I. G. Bibicescu, guvernatorul BNR, prof. Onciu, președintele Academiei Române, membrii Înaltei Curți de Casație și Justiție, I. Gh. Duca). Miron Cristea, care era și șeful comitetului de inițiativă, oficia serviciul religios însoțit fiind de dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului. Elita clerului era reprezentată și prin episcopul Ioan Hossu al Gherlei, mitropolitul greco-catolic Suciul, al Blajului, iar cea politică prin C. Angelescu și generalul Coadă, președintele Senatului. După întreaga desfășurare de forțe și prezența a mai multor asociații și forme de organizare ale diferitelor meserii (mecanici, sculptori, cizmari), devenea evidentă preocuparea de a transforma evenimentul omagial într-unul cu acoperire națională. Elocventă în acest sens era prezența a patru fete îmbrăcate în costume naționale și purtând eșarfe albe cu inscripția Muntenia, Moldova, Basarabia și Ardealul. Participanții la marea sărbătoare puteau vedea

⁶⁴ *Ibidem*, p. 2.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 2.

⁶⁶ „Dunărea de Jos”, 31 mai 1921, p. 1. Textul *Cultul oamenilor mari*, în care se făcea descrierea evenimentului din 29 mai: „I. C. Brătianu a fost un om virtuos; de aici naște puterea de atracțiune și de aici pornește iubirea pe care o avem pentru dânsul. El a fost cugetătorul care găsea formula, vrăjește și pune în mișcare mulțimea”.

⁶⁷ „Neamul românesc”, 31 mai 1921, p. 2.

apoi destul de ușor camionul cu țigani, purtând o inscripție – „Recunoștința veșnică desrobitorului nostru Ion C. Brătianu”, iar din loc în loc pancarte pe care scria „Tot prin noi, iar nu de la alții”, „Cu Dumnezeu înainte”, „29 mai 1921”, „Prin noi înșine”, „Cinstire veșnică apostolului martir, născut pentru renașterea și întregirea patriei, întrezărită prin geniala-i viziune”. La fel ca și la inaugurarea statuii, în jurul acesteia fusese montată o estradă prevăzută cu scaune pentru diverse personalități, precum și o tribună pentru oratori. Estimările făcute de cei prezenți arătau prezența a 20.000 de oameni. Coroanele de flori erau și ele nelipsite din apropierea statuii (din partea marinei militare, Creditul Funciar Rural, a P.N.L. etc.). Dacă ne uităm la cei care susțin acum discursuri la statuia lui Brătianu putem observa din nou o largă reprezentare a diferitelor instituții – biserică, universitate, guvern, armată, Ateneul Român și, nu în ultimul rând, putem sesiza o preocupare de a asigura prezența unor delegați din partea tuturor provinciilor istorice românești⁶⁸. Elementul comun al tuturor acestor intervenții era incursiunea în istoria modernă a României și evidențierea contribuției lui Brătianu în realizarea acestora⁶⁹.

Toate aceste prelegeri sunt adevărate lecții de istorie modernă românească și ceea ce devine la fel de interesant este faptul că ele sunt axate de cele mai multe ori pe anul 1848. Iășul, în ciuda impresiei existente uneori în secolul al XIX-lea, cu privire la o mai slabă azeziune a liberalismului, este unul din orașele României care fac din acțiunea de marcare a o sută de ani de la nașterea lui I. C. Brătianu o adevărată serbare a întregii comunități. Când spunem asta avem în vedere faptul că, pe lângă prezența și în fosta capitală a Moldovei nu doar a autorităților laice și religioase (mitropolitul, fostul primar Zosiu, Mihai Negruzi, președintele comisiei interimare, G. G. Mărzescu), au loc mai multe manifestări cu publicul larg la Teatrul Național, alături de conferințe istorice, precum cea a profesorului O. Tafrali⁷⁰.

După toate aceste manifestări publice se poate pune întrebarea legitimă, și anume dacă după 29 mai⁷¹ acțiunea de păstrare și evocare a memoriei lui Brătianu, desfășurată așa cum fusese de altfel planificată la nivel național⁷², continua în

⁶⁸ „Dacia”, 1 iunie 1921, p. 3.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ „Liberalul”, 1 iunie 1921, Roman, an I, nr. 5, p. 1. „Țara întreagă a sărbătorit 100 de ani de la naștere și 30 de ani de la moartea lui I. C. Brătianu, ziditorul României. Ca prinos de recunoștință față de munca uriașă și fără preget a acestui mare român, cetățenii orașului și județului Roman au sărbătorit duminică 29 mai, amintirea operei nepieritoare a lui I. C. Brătianu”.

⁷² „Dunărea de Jos”, 26 mai 1921, p. 1. „Sub președinția domnului primar V. Hiott, la Adunarea comitetului de organizare a serbării, în urma invitației domnului primar au luat parte reprezentanții autorităților locale și mulți oameni de bine care înțeleg importanța serbării. S-a ales un comitet de organizare și mai strâns format din Vasile Hiott, Șerban Răducanu, colonelul Rovinaru, Florian Cristescu, prefectul poliției și domnul profesor Liviu Macedonescu. Comitetul va avea însărcinarea să stabilească programul definitiv al serbării și să ia măsurile pregătitoare necesare. Duminică 29 mai se va oficia un Te-deum în catedrala Sf. Nicolae la care vor lua parte autoritățile, școlile, o companie de onoare și corpul ofițerilor, se va ține o cuvântare, tot dimineața atât în oraș cât și în județ, toate școlilele și bisericile vor serba memoria marelui I. C. Brătianu, în arena teatrului comunal se va ține o serbare prezidată de domnul primar”.

vreun fel sau intra într-o stare de uitare. Fără să vină din partea vreunui nou lider a PNL, ci mai degrabă a unor susținători din rândul societății românești neimplicați politic, dar apropiați de liberali, ideea constituirii unui fond cultural care să poarte numele lui I. C. Brătianu prindea contur imediat după ultima acțiune amintită. Era vorba în primul rând de o formă concretă de perpetuare a imaginii și memoriei fostului lider al P.N.L., cei implicați fiind conștienți că reușita unui astfel de proiect putea contribui la consolidarea unității statului român. O astfel de argumentație nu era întâmplătoare în condițiile în care statul român cunoștea diverse provocări în această perioadă, și am aminti aici apariția Partidului Comunist din România, dar și forme agresive de acțiune politică din partea extremei drepte. Fondul cultural era, așa cum am mai spus, o formă de omagiere a lui Brătianu, iar din sumele colectate urmau să se aloce bani pentru proiecte culturale de pe cuprinsul întregii țări⁷³. Un obiectiv important care era trasat în acest moment noului așezământ cultural era răspândirea de carte românească în regiunile locuite de români care până atunci se aflaseră în componența altor state⁷⁴. Coordonarea activității Fondului Cultural urma să se facă de către un comitet național în a cărui structură de conducere se aflau G. I. Bibicescu, Nicolae Iorga, Gr. Alexandrescu, Brătescu-Voinești, vicepreședintele Academiei Române, Constantin Dissescu, Grădișteanu I., Ion Nistor, Ștefan C. Pop etc. Cognomenul de național din titulatura așezământului se justifica pe deplin și prin multitudinea domeniilor ce urmau să fie acoperite – înființarea de biblioteci, cămine studențești, burse etc⁷⁵. Această formă de perpetuare a imaginii lui I. C. Brătianu avea să fie sesizată și în anii următori. Biblioteca Ion I. C. Brătianu era după 1921 un loc de evocare periodică a personalităților politice românești, un exemplu fiind în acest sens una din ședințele anului 1933 în care era comemorată personalitatea lui Dimitrie Sturdza, menționat în mod special pentru donația de cărți pe care o făcuse Așezământului Cultural Ionel Brătianu⁷⁶.

Ultimul fiu al lui I. C. Brătianu avea să explice în anul 1933 rațiunea unui așezământ cultural precum cel menționat deja. Cartea era pentru Constantin I. C. Brătianu „un adevărat element de legătură a trecutului cu prezentul, de arhivare a documentelor istorice și de a servi prin baza documentară adunată de-a lungul timpului o lecție de istorie permanentă pentru generațiile tinere”⁷⁷.

⁷³ „Transilvania”, nr. 5/mai 1921, p. 404.

⁷⁴ „Dacia”, 30 mai 1921, p. 3 – *Fondul Cultural Ion C. Brătianu*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ „După cum știți nepoții săi au ținut, în amintirea bunicului lor, să doneze acestui așezământ o mare parte din cărțile de istorie ce îmbogățeau biblioteca lui, precum și o colecție neprețuită, așa putea spune unică, de broșuri românești și străine privitoare la țara noastră („În memoria lui Dimitrie Sturdza cu prilejul centenarului de la nașterea sa”, 25 februarie 1933 în *Cuvântări rostite la biblioteca Ion I. C. Brătianu* de I. G. Duca, Constantin I. C. Brătianu, N. N. Filodor, prof. dr. I. Cantacuzino, București, Imprimeriile Independența, 1933).

⁷⁷ „Din timp în timp cu ocazia aniversării nașterii sau morții lor, se pronunța numele oamenilor mari ai neamului prin conferințe care îi reînvie pentru un moment în sufletul noilor generații (*ibidem*, p. 8).

Presa din diferite orașe ale țării și care apărea sub sigla P.N.L., considera ca fiind de datoria ei să continue bilanțul activității fostului prim-ministru, fapt care se făcea în mod evident și cu scopul unei relegitimări politice în fața românilor în condițiile în care liberalii treceau prin momente dificile⁷⁸. Ceea ce considerau urmașii săi politici să menționeze cu prilejul centenarului despre calitățile sale era credința sa în ideea națională, religiozitatea sa, fidelitatea față de țară și nu în ultimul rând evoluția pe care o cunoscuseră în timpul guvernării sale mai multe instituții⁷⁹. Mărirea numărului de școli, apariția unor instituții gândite ca fiind mecanisme de sprijinire a țăranilor și comercianților și, nu în ultimul rând, răscumpărarea căilor ferate, problemă cu adevărat spinoasă a clasei politice românești⁸⁰, făceau parte din activitatea lui Brătianu ce trebuia acum reamintită. Tristețea sesizată în unele texte apărute în ziare apropiate liberalilor, căci avea să fie prezentă și o asemenea stare era cauzată de faptul că Senatul, camera superioară a Parlamentului României, nu considerase că activitatea politică desfășurată de Brătianu impunea ca o obligație morală din partea sa marcarea corespunzătoare a centenarului nașterii liderului liberal⁸¹.

Brătianu nu fusese însă doar un om politic care-și concentrase energia și priceperea în planul politicii interne, pentru el, promovarea intereselor României presupunea și o atenție sporită asupra spațiului dunăreano-balcanic. Sprijinul acordat de pildă luptei bulgarilor nu avea să rămână fără consecințe. Astfel, în timpul ceremoniei naționale de celebrare a centenarului, reprezentantul Bulgariei la București, Nedkoff, avea să prezinte lui Ionel Brătianu omagiile guvernului de la Sofia și recunoștința poporului bulgar pentru sprijinul acordat în obținerea independenței sale⁸². Aprecierea pe care Brătianu o primea în acest an 1921 din partea bulgarilor avea să facă obiectul unui text în revista „Arhiva”, apărut în același an sub semnătura lui Ilie Bărbulescu. Pornind de la elogiul adus de Nicolae Iorga sub cupola Academiei Române⁸³, într-un text preluat și în „Neamul românesc” pe 27 mai 1921, Bărbulescu considera că abilitatea lui Brătianu de a ajuta pe bulgari la 1876-1877 era în mod justificat apreciată de aceștia, în mod real reprezentând o trăsătură a felului de a fi al românilor de-a lungul istoriei. Faptul acesta fiind lesne identificat, considera autorul, și în replierea guvernului condus de Ionel Brătianu după perioada de neutralitate din anii 1914-1916⁸⁴.

⁷⁸ „Liberalul”, 1 iunie 1921, Roman, an I, nr. 5, p. 2.

⁷⁹ „Dunărea de Jos”, 3 iunie 1921, p. 1; 7 iunie 1921, p. 1.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ „Liberalul”, 15 iunie 1921, anul I, nr. 6, p. 2 – *Senatul și centenarul*. „Tot ce este mai de seamă în țara aceasta, a hotărât să sărbătorească împlinirea a 100 de ani de la nașterea marelui român care a fost I. C. Brătianu”.

⁸² „Dunărea de Jos”, an I, nr. 47, 2 iunie 1921, Brăila, p. 3.

⁸³ Academia Română, *Activitatea politică și literară ale lui I. C. Brătianu*, extras din AARMSI, s.II, t.XLI, debateri 1920-1921, București, Librăriile Cartea Românească.

⁸⁴ *Din psihologia lui I. C. Brătianu și bulgarii*, p. 94 în „Arhiva”, vol. 28, Iași, Societatea istorico-filologică, 1921; „Neamul românesc”, 27 mai 1921, p. 95.

Brătianu însuși avusese grija să lase fiilor săi un adevărat testament politic creând astfel impresia unui om preocupat ca dincolo de luptele politice cotidiene să existe o corectă percepție asupra activității sale. Testamentul către fiii săi: „Faceți-vă datoria, nu vă gândiți la răsplată. Fapta bună, ca și adevărul sfârșesc întotdeauna prin a birui. Eu nu voi mai trăi, (n.r. spunea el la apusul vieții sale) ca să văd această biruință, dar fiindcă am conștiința împăcată că mi-am slujit țara cu folos, cu dragoste și cu credință, voi veți apuca ceasul și veți beneficia de răsplata ce-mi este azi mie refuzată”⁸⁵.

Anul 1921 a reprezentat anul celor trei centenare, în care alături de I. C. Brătianu, au fost readuși în actualitate și marcați, ca repere ale memoriei colective și sociale, Tudor Vladimirescu și Vasile Alecsandri. Pentru o societate aflată într-o perioadă grea, de reconstrucție după marele război, un astfel de efort național, concentrat pe diferite paliere, care a angrenat instituții publice și private, numeroase mecanisme de omagiere și rememorare, era unul semnificativ. Tocmai această complexitate a contextului în care și I. C. Brătianu este aniversat face ca sărbătoarea națională pe care au încercat să o pună în scenă actorii vremii să fie cu atât mai importantă. Ea dovedește importanța imagologicului (ritualuri și procesiuni publice, ceremonii religioase et.) și a simbolurilor (statuie, bust, medalie etc.) în procesul de legitimare și de construire a unor istorii subiective. Toate acestea fac parte mai ales după 1918-1919 dintr-o necesitate de evadare din cotidian într-un trecut perceput ca o „epocă de aur” pentru realizările naționale și politice ale națiunii române, dar și de legitimare.

The centenary of the birth of I. C. Brătianu (1921). Social memory and political legitimization

Abstract

The present study is a reconstruction of the events on the occasion of the centenary of the birth of I. C. Brătianu and is part of a wider research of the year 1921 and its role in creating a collective memory of political and cultural personalities from the 19th century. The objectives of the study aim to “build” the process of remembering the personality of the liberal leader, in a year in which three centenaries brought to public attention three important figures: Ion C. Brătianu, Vasile Alecsandri and Tudor Vladimirescu. Without entering into a competition of recollection, the three characters were part of a process that is as similar to public recognition as it is different due to the specific features of each one. Highlighting the actors who supported the collective and social memory around a character like I. C. Brătianu, of the mechanisms by which the liberal leader is relocated from the past to the present of the beginning of the 20th century are some of the objectives

⁸⁵ I. Gh. Duca, *op. cit.*, p. 42.

of the text. At the same time, the reaction of public opinion to the anniversary of the 1821 revolution and the commemoration of I. C. Brătianu is presented in a context where everything that happens in the public space has a supreme rationale, namely the offering of new models of civic conduct. The present study is intended to be one of analysis and understanding of the construction of the social memory of a character such as the former prime minister of Romania (1876-1888), remembered one hundred years after his birth alongside events such as the 100th anniversary since the revolution of 1821 and the birth of Vasile Alecsandri.

Keywords: centenary; 1921; I. C. Brătianu; festivities; collective memory; Romania.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

<i>ATS</i>	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
<i>AUAIC</i>	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
<i>AUB</i>	= Analele Universității „București”
<i>BA</i>	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
<i>BAR</i>	= Biblioteca Academiei Române
<i>BArchB</i>	= Bundesarchiv Berlin
<i>BAR int. ser.</i>	= British Archaeological Reports, International Series
<i>BBRF</i>	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
<i>BCIR</i>	= Buletinul Comisiei Istorice a României
<i>BCMI</i>	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
<i>BCU-Iași</i>	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
<i>BE</i>	= Bulletin Epigraphique
<i>BF</i>	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
<i>BJ</i>	= Bonner Jahrbücher, Bonn
<i>BMI</i>	= Buletinul Monumentelor Istorice
<i>BMIM</i>	= București. Materiale de istorie și muzeografie
<i>BNB</i>	= Biblioteca Națională București
<i>BNJ</i>	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
<i>BOR</i>	= Biserica Ortodoxă Română
<i>BS</i>	= Balkan Studies
<i>BSNR</i>	= Buletinul Societății Numismatice Române
<i>ByzSlav</i>	= Byzantinoslavica
<i>CA</i>	= Cercetări arheologice
<i>CAI</i>	= Caiete de Antropologie Istorică
<i>CartNova</i>	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
<i>CB</i>	= Cahiers balkaniques
<i>CC</i>	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
<i>CCAR</i>	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
<i>CCh</i>	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
<i>CChSG</i>	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
<i>CCSL</i>	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
<i>CDM</i>	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
<i>CDȚR</i>	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
<i>Chiron</i>	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
<i>CI</i>	= Cercetări istorice (ambele serii)
<i>CIL</i>	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
<i>CL</i>	= Cercetări literare
<i>CLRE</i>	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
<i>CN</i>	= Cercetări Numismatice
<i>CNA</i>	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
<i>CSCO</i>	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
<i>CSEA</i>	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
<i>CSEL</i>	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
<i>CSPAMI</i>	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
<i>CT</i>	= Columna lui Traian, București
<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)

„Dacia”, N.S.	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istoric Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Diplomatarium Italicum
DIR	= <i>Documente privind istoria României</i>
DIRRI	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
DTN	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EB	= Études Balkaniques
EBPB	= Études byzantines et post-byzantines
EDCS	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclaus.de/)
EDR	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
EpigrAnat	= Epigraphica Anatolica, Münster
ERAsturias	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
GB	= Glasul Bisericii
GCS	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
GLK	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
HEp	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„Hierasus”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
HM	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
HU	= Historia Urbana, Sibiu
HUI	= Historia Universitatis Iassensis, Iași
IDR	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , București-Paris
IDRE	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
IGLN	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
IGLR	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IILPecs	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
ILAlg	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
ILB	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILD	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
ILN	= <i>Inscriptions latines de Novae</i> , Poznań
ILLPRON	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
ILS	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
IMS	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
IN	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
ISM	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
JGO	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
JL	= <i>Junimea literară</i>
JRS	= <i>The Journal of Roman studies</i> , London
LR	= <i>Limba română</i>
MA	= <i>Memoria Antiquitatis</i> , Piatra Neamț
MCA	= <i>Materiale și cercetări arheologice</i>
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma

MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= Nouvelles études d'histoire
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= Revue des Études Byzantines
RER	= Revue des études roumaines
RESEE	= Revue des études Sud-Est européennes
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= Revue historique de Sud-Est européen
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= Revue roumaine d'histoire
RRHA	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
RRHA-BA	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
RSIAB	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
Rsl	= Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde